

מי ישמור על כלב השמירה?

הייקווה שאתם יודעים: (ההקשר) אין מהיציאה והיציאה לאי

אורי פיז

עתונאים וצלמים בעבודתם

המשפטים באותה תקופה, פנחס רוזן, העיר באותו הקשר: "חוסר ההקפדה על הדיוק בידיעות הוא בעוכרי הציבור. שמעתי לא פעם מהשופטים בבתי המשפט, שהם מיואשים כאשר הם קוראים מה שמתפרסם על פסקי-הדין שלהם: דברים מקוטעים, מתוך הדגשת הדברים הלא חשובים."

ועדת האתיקה, בהגדרת היסוד שלה, ראתה את עצמה ככלם לתופעות שליליות, שהרוב בקרב ציבור העתונאים אינו גורס אותן. הוועדה טיפלה בתלונות של עתונאים ופתחה את שירותיה גם ל"לא חברים", לכאלה שאינם עתונאים, אשר ראו עצמם נפגעים מהתנהגות שאינה הולמת עתונאי. גבריאל צפרוני כתב ב־1961: "אנו רוצים שגם 'האדם כרחוב', או 'האיש הקטן', ידע שהוא יכול לפנות בכל מקרה של קובלנה על התנהגות של עתונאי."⁵

בחמש השנים הראשונות לפעילותה של הוועדה, לא עלו ההחלטות החמורות ביותר על נזיפה חמורה. אחת הקובלנות באה מצד שר בממשלה, שקבל על פנייה לא אריכה של עתונאי. בירור שערכה הוועדה הביא, כהגדרת חבריה, "לתיקון המצב". עסקן מפלגתי התלונן על כך,

הרעיון של פיקוח עצמי מצד אמצעי התקשורת קרם עור וגידים במדינות סקנדינביה. הראשונה שנשארה את הדגל היתה שבדיה. העתונאים במדינה זו הקימו ב־1916 בית דין של כבוד, בו השתתפו איגוד המו"לים והפובליציסטים. בעקבות שבדיה המשיכו פינלנד (1927) ונורבגיה (1928) בהגשמת הרעיון של פיקוח עצמי, שקיבל תנופה ממשית ב־1947, כאשר הוועדה הציבורית לחופש העתונות הגישה בארצות הברית את הדו"ח על "עתונות חופשית ואחראית". במקביל, התפתח הרעיון בבריטניה, תוך סערה פנימית גדולה. בסופו של מאבק עיקש בין הממשלה והפרלמנט לבין העתונאים, הוקמה ב־1953 מועצת העתונות האנגלית. מועצה זו השפיעה באורח ניכר על מדינות רבות, לרבות ישראל.

כמו בבריטניה ובמדינות האחרות, כך גם בישראל: מועצת העתונות, מבחינה היסטורית, היא תוצר שנבע מפחדה של העתונות מפני הסדרים בעלי גושפנקא חוקית. ההצעה להקמת גוף וולונטרי ברמות מועצת עתונות באה להציג אלטרנטיבה לחקיקה.¹

בחנית המודל של מועצת העתונות בישראל מצביעה בבירור על נקודות דימיון רבות למועצה האנגלית, מן ההבט הרעיוני והמבני. ב־1958, חמש שנים בטרם הוקמה המועצה, התכנסו ראשי העתונות בארץ כדי לבדוק מה ניתן, אם בכלל, לאמץ מן המודל הבריטי.²

"ועדת האתיקה" – הנחת היסודות

למעשה, היסודות ל"מועצת העתונות" בישראל הונחו ב־1956, השנה בה הוקמה ועדה מיוחדת על ידי אגודת העתונאים בתל אביב. האגודה הטילה על הוועדה לעבד מעין חוקה מחייבת לעתונאים. באספה כללית, שנקראה במיוחד לשם כך, אישרו העתונאים את המצע התחוקתי, בו הועלתה תקוותם, ש"העתונאי יוכל לנוע ולקיים את ההתאמה בין הפרקטיקה המקצועית לבין האתיקה שלה."³

בחוגי השלטון נוצרו באותה עת מגמות, לחוקק את עתונות ולהגביל את הפעילות העתונאית. אלה שמשו רקע להחלצות העתונאים לחוקק לעצמם את כללי האתיקה, בלשונו של קיסרי: "העתונאים נזעקו לחוקק את החוקים מתוך רצון ליצור, כמו ידיהם, גוף כלשהו שימנע התערבות מגבוה."

לא רק החשש מחוק עתונות, שיכבול את ידי העתונאים, הביא לגיבושם של כללי אתיקה. מניע משמעותי נוסף היה נעוץ בביקורת הפנימית הקשה והנוקבת של העתונאים עצמם על אופן תיפקודם. קיסרי הגדיל בביקורתו כאשר טען, כי שורש הרע במבנה העתונאות בישראל נערץ בגישה השיטחית אל עצם מובנו היסודי של מקצוע העתונות. עתונאים מתייחסים, לדעתו, בקלות דעת אל ייעודם, ו"רואים תדיר את העתונאות כמשהו שנכנסים לתוכו ויוצאים ממנו ללא אחריות וללא עקרונות." דוגמה בולטת ל"עתונאים שהפכו לבלשים", שהצורך להשיג ידיעות "העביר אותם על דעתם", ניתן לראות בסיפור הבא: כמה עתונאים ביימו חטיפה של אחד מהם, רק כדי שיוכלו לכתוב כתבה תחת הכותרת – "נחטפתי!"

ת. שורר, עורך "דבר", טען ב־1961,⁴ ש"הפירסומים ללא בדיקה, רק לשם הסנסציה, הפכו כמעט ללחם חוקם של רוב העתונאים. שר

דיון בו ניסתה לברר, האם הסיבה למיעוט התלונות הנה אדישות, או שפשוט אין על מה להתלונן. במשך השנים ביססה המועצה את מעמדה, וככל שהפכה לגוף מוכר ופעיל יותר, כך עלתה כמות התלונות כנגד העתונאים ומוסדותיהם. ואמנם, מחקרנו בדק את תדירות התלונות במשך השנים ושיער, כי ככל שהזמן חולף, כך תעלה כמות התלונות.

מבנה מועצת העתונות ודרך פעולתה

מועצת העתונות בישראל בנוייה על בסיס וולונטרי. היא אינה גוף משפטי. לצורך פעולתה התקינה היא זקוקה למידה רבה של הסכמה כללית בין מרכיביה: האיגוד הארצי של עתונאי ישראל, ועדת העורכים של העתונים היומיים, איגוד הנהלות העתונים ואנשי ציבור. לומר, נדרש שיתוף פעולה בין העובדים העתונאיים, עורכי העתונים ובעלי העתונים, כשאליהם מצטרפים אנשי הציבור.

המועצה מורכבת משני גופים מרכזיים — המליאה והוועד הפועל. לצורך בירור הקובלנות המגיעות אליה, היא מפעילה ועדות בירור, החוקרות, גובות עדויות ומביאות את המסקנות בפני הוועד הפועל של המועצה.

המליאה מתכנסת לא פחות מאחת לשנה. היא כוללת 66 חברים. על פי החלוקה הבאה:

- א. עורך ראשי או באי-כוח מערכת של כל עתון יומי המופיע בישראל, וכן עורך סוכנות עתיים ומנהל רשות השידור — שיסימו לקבל את מרות המועצה ושעובדיהם מאוגדים באיגוד הארצי של עתונאי ישראל.
- ב. נציגי האיגוד הארצי של עתונאי ישראל, במספר זהה למספר העורכים, עורכי השבועונים ונציגי איגוד העתונים היומיים.
- ג. שבעה נציגים של איגוד העתונים היומיים.
- ד. 18 אנשי ציבור, שאחד מהם ייבחר ברוב של 2/3 כנשיא המועצה.
- ה. עורכי השבועונים או נציגיהם, שהמועצה תחליט ברוב של 2/3 על קבלתם, בתנאי שעובדיהם מאוגדים באיגוד הארצי של עתונאי ישראל.

דמויות של עתונאים — בעמוד זה ובעמודים הבאים של מאמר זה. איורים של דוש, מתוך ספר השנה של העתונאים, תשכ"ח.

שעתונאי איים עליו כמילים בוטות: "אני אדפוק אותך אם לא תיתן לי אינפורמציה." גם כאן קבעה הוועדה, ש"ריסקנו את הסגנון המילולי, לפחות." ⁶ את אחד מהשגיה הבולטים ראתה הוועדה בהטלת איסור כמעט מוחלט על עריכות ארוחות צהריים במסיבות עתונאים. האיסור הוטל רק על מוסדות מסחריים או מפלגתיים, שקיימו ארוחות כאלה. שמואל שניצר, ראה את עיקר הצלחתה של ועדת האתיקה בכך, שהבליטה ואיבחנה שתי בעיות אתיות: טובות ההנאה שמרצעות לעתונאי והעבודות הנוספות ("הצדדיות"), שבהן העתונאי משלים את צרכי מחייתו.

בצד ההשגים הוא מתח גם ביקורת חריפה על עבודת הוועדה. הביקורת נמתחת על "חולשתה, קוצר ידה וחוסר יכולתה לבער התנהגות פסולה," ועל כך ש"למעשה לא היה ביכולתה ליטול לעצמה סמכויות שכלל לא הופקדו בידיה." הוא קרא לרפורמה בכללים האתיים שנוסחו על ידי הוועדה ולגיבוש נוסח מפורט ומפורש, "נקי מהגדרות סתמיות." ⁷ הקריאה כוונה למעשה להקמת מוסד עתונאי עליון, מעין מועצת עתונות.

מועצת העתונות — מכשיר להגנת הציבור

אחד הראשונים שקראו להקמת מועצת עתונות היה חיים כהן, אז היועץ המשפטי לממשלה. כבר ב-1956, השנה בה הוקמה ועדת האתיקה, קבע כהן, שמועצה כזאת חייבת להיות מרחיקת לכת בסמכויותיה. על פי הצעתו, המועצה תורכב בעיקר מבעלי מקצוע העתונות — עורכים, מו"לים ועתונאים, אליהם יצורפו נציגי המוסדות להשכלה גבוהה, האקדמיה ללשון עברית ואגודת הסופרים. בראש המועצה יעמוד שר החינוך והתרבות. חיים כהן אף הציע תקנון של אתיקה מקצועית. ⁸ בצד המצדדים בהקמת המועצה, ואלה היו רבים, בקעו גם קולות שהזהירו מפני הסכנות העלולות לצמוח מעצם קיומה. גרשום שוקן, עורך "הארץ", כתב ב-1961: "יש להזהר מכך שהעתונות תבקש לעצמה גוף כזה שישלט עליה; צריך להקפיד שהסמכויות יהיו מוגדרות ומוגבלות." ⁹ מועצת העתונות הוקמה בסופו של דבר ב-1963. את המניעים שהביאו להקמתה תיאר מי שהיה נשיא בית-המשפט העליון ונשיא מועצת העתונות בשנותיה הראשונות, יצחק אולשן: "היות ובתקופה המודרנית הלכו ורבו מוקרי החיכוך בין הצורך בחופש עתונות לבין האינטרסים של הציבור, נוצר הרעיון שהעתונות תדאג בעצמה להתנהגותה בגישה לאופן הפרסום, כדי לגשר בין שני הדברים שנראה כאילו קיים קונפליקט ביניהם." ¹⁰ גם זאב שרף, היו"ר הראשון של המועצה, ראה בה מכשיר להגנת הציבור "מפני שרירות עתונאית." ¹¹ יהושע רוטנשטרייך, שליווה את המועצה בכל שנותיה ומשמש כיום כנשיאה, כתב בהקשר זה: "הקמתה של המועצה היתה פרי הכרה חופשית שתשרת את הציבור ואת העתונות גם יחד."

מועצת העתונות גישה את דרכה, תחילה, באפלה: גוף בלתי-מוכר על ידי הממשל והציבור, שפעילותו אופיינה במיעוט תלונות שהגיעו אליו. התלונות היו מועטות עד-כדי-כך, שמונה מטעמו של הגוף עתונאי, שתפקידו היה לבדוק מדי יום את העתונים ולדרווח למועצה על תופעות שהמועצה חייבת לתת עליהן את הדעת. המועצה קיימה בנובמבר 1964,

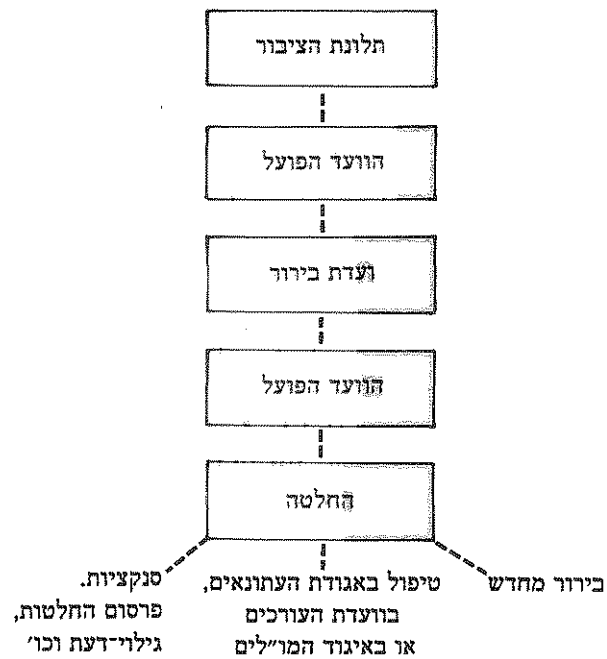
התרופות המשפטיות המוכרות אינן הולמות את סוג הפגיעה האפשרית: נזק לרגישות, נזק ליכולת לקיים יחסים עם אחרים, דימוי עצמי נמוך. אלה אינם דברים שפיצוי כספי כלשהו עשוי לפצות עליהם. ההליך המשפטי גם ממושך ומייגע. הבחירה בדרך של הליכים משפטיים, לדעת פרופ' רות גביון, עלולה להזיק לנפגע, ותועלתה מוגבלת במקרה הטוב. בעוכרות האלה יש כדי להסביר את היעדר הנטייה של נפגעים רבים להיזקק להליכים משפטיים.¹² הדרך החילופית המוצעת לאזרח, היא, כאמור, הפעלת מועצת האתיקה של אמצעי התקשורת ההמוניים — מועצת העתונות, או יתר הגופים העוסקים באכיפת כללי האתיקה.

מליאת המועצה, בהגדרת התקנון, שומעת דו"ח על הפעולות שנעשו ועל התכניות, ומבררת כל עניין המובא לפניה על ידי הוועד הפועל. הוועד הפועל מוגדר כגוף המוסמך המייצג את העתונות בישראל ופועל בשמה לפי סעיפי התקנון. הוועד הפועל מורכב מ-8 נציגים מטעם האיגוד הארצי של עתונאי ישראל; 5 נציגים מטעם ועדת העורכים של העתונים היומיים בישראל; 3 נציגים מטעם איגוד הנהלות העתונים היומיים ו-7 אישי ציבור מבין חברי המליאה. הוועד הפועל, הוא הגוף הרץ בעניינים המובאים לפניו ביוזמת חבריו, וביוזמת חברי המליאה, מוסדות ואישים, או ביוזמת היועץ המשפטי של המועצה, וכן לפי קובלנה שתגיע למועצה ממישהו, שנפגע בגלל פרסום או אי-פרסום.

הכתב הצעיר

דרך זרימת התלונה למועצת העתונות

ואולם, מועצת העתונות אינה יכולה להטיל סנקציות ממשיות על עתונים ועתונאים, ויש הרואים בכך — בצדק — את עיקר חולשתה. קשת הסנקציות מוגבלת לעצם הקביעה ההצהרתית, כי אכן היתה פגיעה בפונה/מתלונן, ולדרישה, שאין עמה כוח אכיפה, של פרסום ברבים של ההחלטה או ההתנצלות. בתקנונה של המועצה אין סעיפים הדנים במתן פיצויים כספיים, עיכוב פרסום, או מתן הוראה לעיכוב פרסומים עתידיים. דומה, שאמצעי התקשורת השונים ככלל, כפי שהעלה ד.א. פישר במחקרו מ-1976¹³ אינם נרתעים מהסנקציות שמטילה מועצת העתונות. ניתן ללמוד על כך ממעקב שוטף אחר ניסיונם, או התחמקותם, מפרסומים שנועדו לפצות את הצד הנפגע. שטרסמן, שערך מעקב אחר תיקוני טעות, הבהרות והתנצלויות, גילה שהעתונים ממלאים את חובתם בנושא זה, אבל יחד עם זאת, "העתונים אינם ששים לתקן את המעוות שפירסמו". הם רואים ב"תיקון טעות", או ב"הבהרה" כחם על אימונתם, כאשר למעשה אי פרסום התיקון יש בו משום רבב.¹⁴

דרך פתוחה למנגנון הפיקוח החיצוני

מועצת העתונות רואה את עצמה גוף אובייקטיבי, נאמן לתקנון, נטול פניות, שאינו נוהג איפה ואיפה בטיפול בתלונות המגיעות אליו. לא אחת קבעה המועצה, כי בפניה "הכל שווים, אם זה שר, ח"כ או אזרח רגיל". אזרח שנפגע, יכול למצוא סעד והגנה במנגנון הפיקוח העצמי, קרי מועצת העתונות, אולם טלולה בפניו, כמובן, גם הדרך לבקש הגנה במנגנוני הפיקוח החיצוניים — בתי המשפט. עם זאת, ההליך המשפטי מלווה, בהכרח, בפרסום נוסף, שהוא בבחינת "מלח על פצעי של הנפגע".

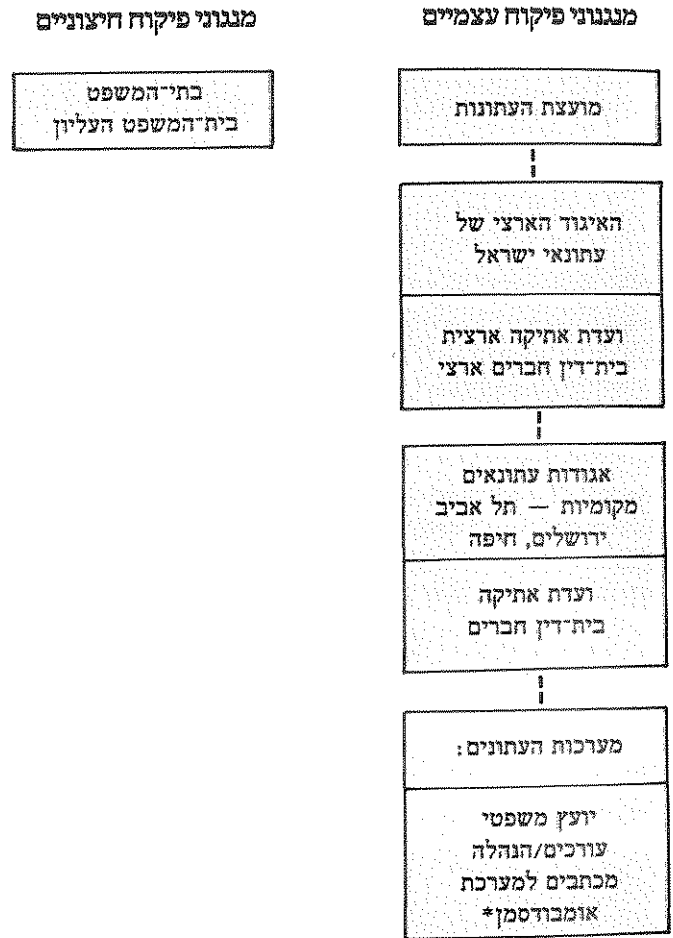
חשיבות לעבודת העתונאים. וזאת, אם כתוצאה מדיון עקרוני במועצה, בשל ויכוח ציבורי בנושא שבתדשות, ואם כתוצאה ישירה מפסיקה מחייבת, שמקורה בכירור תלונה במסגרת מוסדות המועצה. בשנות פעולתה זרמו למועצה מאות תלונות. חלקן לא טופל כלל על ידי מוסדות המועצה בנימוקים שונים, בין היתר בשל "היעדר ערך ציבורי", או "אי יכולתה של המועצה לטפל בתלונה בהיעדר כלים מתאימים." תלונות רבות זכו לטיפול — ואף פורסמו בפומבי בחוזרים הרישמיים של המועצה.

249 תלונות כאלה, שהגיעו משדרות הציבור השונות, לוקטו ונחקרו על פי מפתח קידוד, ובאמצעות מחשב. ניתוח הנתונים הסטטיסטי נעשה באמצעות מדדים כמותיים. במחקר נבחנו כל אותם גורמים השותפים לאינטראקציה בין הציבור למועצה, כך שניתן לעמוד על ארבעה נושאים עיקריים: מהות התלונה שהגיעה למועצה, זהות המתלונן, זהותו של נשוא התלונה (עתון ו/או עתונאי) ותיפקודו של מנגנון הפיקוח העצמי. מצד אחד, נבחנה השתקפות תיפקודה של העתונות בעיני הציבור, כפי שזו באה לידי ביטוי בתלונות שהגיעו למועצה: מה מעיק על הציבור שהחליט להתלונן; מדוע החליט להתלונן ומה הפסול שמצא בעבודת העתונאי/מוסד התקשורת שאליו כיוון את התלונה. מצד שני, נבדקו תיפקודה ויכולת פעולתה של המועצה: מידת היעילות ומידת האובייקטיביות שגילתה בדרך הטיפול בתלונות הציבור.

ניתן לראות את מנגנוני הפיקוח העצמיים והחיצוניים במדינת ישראל על פי החלוקה הבאה:

האזרח הנפגע

* רק "מעריב" מפעיל גוף כזה בישראל.

במהלך 24 שנותיה גיבשה מועצת העתונות כללי התנהגות מחייבים לעתונאי, המעוגנים בתקנון האתיקה המקצועית שלה. נשיאות מועצת העתונות קבעה באפריל 1980, כי "כללי האתיקה אינם מכתבים על מה לדווח לאף אחד מאמצעי התקשורת; כללים אלה קובעים רק איך לדווח. מה לדווח הוא בגדר שיקול דעתו המוחלט של העורך." בצד תקנון האתיקה, שעבר במרוצת השנים גיבוש ושינוי מסוים, קובעת מועצת העתונות, תוך כדי עבודתה השוטפת, הנחיות וכללים בקשר לנושאים פרסומים בנושאים שונים והחלטות עקרוניות בעלות

מידת האובייקטיביות של המועצה

המועצה, למרות הרכבה המיוחד (כולל גם נציגי ציבור) היא, בראש וראשונה, מוסד ביקורת עצמי של אמצעי התקשורת; הם המעניקים למועצה מנדאט מלא לייצגם כלפי פנים וכלפי חוץ. לכן, שאלה מרכזית שהועלתה במחקר היתה, האם המועצה נטולת פניות והטיות לטובת אנשי התקשורת. כדי לענות על שאלה זו, נבדקה מידת האובייקטיביות של המועצה.

המחקר העלה בתחום זה ממצא חד-משמעי: מועצת העיתונות אינה מתייחסת למקור התלונה בבואה לקבוע את מידת צידוקה. בכל הבדיקות שנערכו בין זהות המתלונן למידת הצידוק של התלונה, לא נמצא קשר שיעיד על הטיה כלשהי של המועצה לטובת נשואי-התלונה. קרי העתונאים ו/או מוסדות התקשורת. נוסף על כך, המועצה מצאה תלונות רבות יותר מוצדקות מאשר בלתי-מוצדקות: הסתבר, כי 45.7% מן התלונות נמצאו צודקות באופן מלא או חלקי; לגבי 30% מהתלונות לא נקבעה עמדה ורק 24% מהתלונות נדחו כבלתי-צודקות.

גם מבדיקת הקשר בין צידוק התלונה לבין מידת החריפות של הסנקציה שנוקטה בעקבות התלונה עולה, כי כל שהתלונה נמצאה צודקת יותר, כך הסנקציה שנלוותה אליה היתה חריפה יותר.

מכל האמור לעיל עולה, כי המועצה מגלה אובייקטיביות גבוהה בטיפול בתלונות הציבור; היא אינה נושאת-פנים למוסדות שילטוניים, בריוק כשם שאינה מנסה לחפות על עתונאי, שנמצא כי מעד במילוי תפקידו. המועצה אינה מהססת לקבוע את אשמתו של העתונאי שכשל ונוקטת סנקציה חריפה יותר כאשר התלונה נמצאת צודקת יותר. ממצאים אלה תואמים את מגמת המועצה, כפי שהיא מעוגנת בתיאורית "האחריות החברתית": לשאוף לרמה גבוהה של הגינות (כלפי חוץ וכלפי פנים), במאמץ המתמשך למנוע נסיונות חקיקה נגד העתונות מצד הממשל. המועצה, למעשה, דורשת מעצמה את שהיא דורשת מהעתונאים והעתונאים הכפופים למרותה: לגלות אובייקטיביות בשעה שהיא יושבת על מדוכת תלונות הציבור.

יעילות המועצה

מידת היעילות של המועצה נקבעת, במידה רבה, על ידי עוצמת הסנקציות המופעלות על ידה. כאשר בוחנים את תקנון האחיקה של המועצה, מגלים סולם עונשין שאינו מחמיר; אין בו סנקציות חריפות במיוחד, כמו הרחקה, השעיה או אפילו קנס כספי. הסנקציה הקשה ביותר המופיעה בתקנון, היא אילוף העתון הנוגע בדבר, לפרסם את המסקנות "ככתבן וכל שונן" (סעיף 14 בתקנון). הסנקציה השנייה היא נזיפה (סעיף 15): "המועצה רשאית גם לנזוף, אחרי התראה מתאימה, בעתון שלא יפרסם התנצלות, או שפרסם אותה שלא בהבלטה נאותה. גם הנזיפה תפורסם."

מן הממצאים העולים ממחקר זה עולה, שכרבע מן התלונות (24.8%) נדחות במלואן (זיכוי מוחלט של הנתבע). אחוז דומה מהתלונות לא מטופל כלל על ידי המועצה בנימוק של חוסר רלבנטיות, או במקרה שהוא מטופל, לא מופעלת כל סנקציה לאחר שהתלונה נידונה. כלומר,

לגבי כמחצית מן התלונות לא מופעלות שום סנקציות מסיבות שונות. לגבי יתר התלונות מופעלת הסנקציה החריפה ביותר שניתנה בידי המועצה רק ב-14% מן המקרים.

ניתן לפרש ממצאים אלה לגבי יעילות המועצה בשתי דרכים אלטרנטיביות: הדרך הראשונה: אכן, כ-55% מן התלונות לא צריכות להיות מלוות בסנקציה; ואילו לגבי החצי הנותר, מפעילה המועצה את הסנקציות שהתקנון נתן בידה. דהיינו המועצה יעילה. אולם הסבר זה מתעלם מהממצא הבולט, שכרבע מן התלונות לא נידון כלל על ידי המועצה (נדחה על הסף) בנימוקים של היעדר רלבנטיות. ייתכן שיש בכך רמז לבריחה של המועצה מהתמודדות עם תלונות מסוימות. כמו כן, מכיוון שזהו מחקר ראשוני מסוגו ואין בידינו נתונים היכולים להשוות את הממצאים לממצאים של תפקוד מועצות עתונות בארצות אחרות, איננו יכולים לקבוע האם התפלגות זו של הטיפול בתלונות אכן מצביעה על יעילות המועצה.

דיון באשר למגוון ולעצמת הסנקציות הנתונות בידי המועצה, מוביל אותנו לנושא של אפשרויות שינוי בתקנון המועצה. אי אפשר להתעלם מתחושה של אי נוחות, העולה מן הפער בין ההשקפה בכל תלונה לבין מידת החומרה של סנקציה. אי הנחת הזו קיימת בין ראשי המועצה וחבריה, כפי שניתן ללמוד מן הרעיונות וההצעות שהועלו בשנים האחרונות, בעיקר בדבר הצורך בחיזוק מנגנון הענישה, כדי שיוגבר כוח ההרתעה. התחושה היום היא, שפרסום המסקנות (נזיפה, הכחשה, התנצלות וכדומה), איננו עונש מרתיע. יותר מכך, נראה כי זהו, למעשה, מקור חולשתה של המועצה. גם אם נניח שהמועצה מתפקדת ביעילות במסגרת הכלים הנתונים בידה (דבר שלא הוכח במחקר זה) — הרי ברור שגם בעיני חברי המועצה אין זה תפקוד מרתיע דיו; זאת משום שכרוב גם לחברי המועצה שהכלים הנתונים בידהן לצורך ענישה אינם יעילים.

המבקר

והמיידית: עלייה בכמות התלונות, כפי שאכן גרסה השערת המחקר. העובדה שהמחקר בדק תלונות בפרק זמן של 21 שנים (1963-1984), איפשרה לו לבחון את התפתחותה של המועצה, ובתוך כך ללמוד על השפעתם של אירועים מסויימים וחרגיגים (כמו תקופות משבר והשתנות) על תיפקודה של המועצה והעתונאים הכפופים למרותה. סביר היה להניח, כי בתקופות משבר והשתנות, כמו מלחמות, המובילות למשברים חברתיים ופוליטיים — תעלה כמות התלונות שיגיעו למועצה, בהשוואה לתקופות ללא אירועים מיוחדים. כאשר בודקים את השפעת המלחמות על כמות התלונות, בולט המאפיין של "אפקט מושהה" (Lagged effect), המצביע על כך שבשנות המלחמה עצמו ניכרת ירידה תלולה במספר התלונות המועלות, ואילו שנה-שנתיים לאחר כל מלחמה בולטת עלייה דרמטית בכמות התלונות. הסתבר מעל לכל ספק, שלמצב מעין זה, של משבר חריף וקיצוני, (מלחמה), ניכרת השפעה ממשית של הציבור על פעילותה של מועצת העתונות.

הממצאים שהתקבלו במחקר, המעידים על עלייה בכמות התלונות בעקבות מלחמה, תואמים את התיאוריות והממצאים שהתייחסו לתיפקודם של אמצעי התקשורת בזמן מלחמה. גם גורן¹⁶ הצביעה על פערי-אמינות, שנוצר בשעה שהעתונות מנסה לערער על מצב-חירום, בעיקר כאשר מצב-חירום הינו קביעה פוליטית שעשויה להיות, כפי שאכן ניתן לראות במלחמות ישראל, שנויה במחלוקת. כהנא וכנען ציינו, שבתקופת המלחמה יורדת מהימנותה של העתונות בעיני הציבור והשפעתה פוחתת: לכאורה נראה כי העתונות מתפקדת כגורם מתווך אוטונומי, אולם תיווך זה, במצב של מתח בטחוני, נעשה במידה לא מספקת של מהימנות ובדיקה, כתוצאה מאי-מיסודם של מנגנוני ביקורת פרופסיונליים.

כדפוס פעולה כזה של העתונות גם ניכרים קשיים אובייקטיביים בתפקיד העתונאי, החסר את הכלים לערוך ניתוח ובדיקה יסודית של העובדות. הכתבים הצבאיים תלויים במידה רבה בתדריך ובמידע של דובר צה"ל, וזה לא מסוגל לספק להם. במלחמת יום-הכיפורים הם פעלו בגזרות צרות והסיקו מסקנות כלליות מקטעים מקריים, כשאיש מהם לא היה מסוגל ליצור תמונה כללית יותר. החומר הועבר מן החזיתות במהירות, ללא בדיקה, כאשר הדגש הוא על סיפוק ה"רעב" לחדשות ולא על דיוקן. כתוצאה מכך — נוצרה תמונה מעוותת של המציאות, ובסופו של דבר — משבר אמינות.¹⁷

מהות התלונות

במחקר נבדקו כל סוגי התלונות שהגיעו למועצה, בניסיון לאתר סוגי פגיעה מרכזיים מנקודת מבטו של הציבור. המחקר שיער, שבהתפלגות סיבות התלונות תמצאנה יותר תלונות הקשורות לאי בדיקת עובדות, לעיוותן וסילופן, מאשר תלונות הקשורות לנושא אחר. ואמנם, מרבית התלונות כוללות פגיעה מן הסוג של אי בדיקת עובדות, עיוותן וסילופן. בהגדרת הפגיעה מדובר בסילוף ותיאור כוזב (146 פעמים), באי דיוק (140) ובאי בדיקת עובדות לפני פרסום (63). בסך הכל 349 פעמים, המהווים כ-40% מסך כל הפגיעות שהועלו במחקר. רוטנשטריך תיאר את סטייתם של העתונאים מנורמות ההתנהגות

דומה, שכהנא וכנען מסכמים בצורה קולעת את שנאמר לעיל: מועצת העתונות, הבנויה על בסיס וולונטרי ופדרטיבי שבו שותפים גם אנשי ציבור, הגדירה את תפקידיה באופן כללי, מבלי שברור באיזו מידה יש לה הכוח או הסמכות לטפל בהם. מאחר שאין תוקף חוקי למועצת העתונות, וכנראה גם ספק אם יש לה גם תוקף מקצועי, ובהיותה מורכבת מבעלי תפקידים המייצגים לעיתים קרובות אינטרסים מנוגדים — קשה מאוד לראות כיצד יכול גוף כזה לפעול בעילות.¹⁵

המחקר שלנו בדק גם את מספר המקרים, שבהם טיפול בתלונה גרר אחריו פסיקה עקרונית, או הפניה לדיון עקרוני באחד מגופי המועצה. התברר, כי כ-53 מקרים (21.2%) גרמו התלונות במישורין לפסיקות מחייבות. נתון זה מלמד על כך, שהמועצה פתוחה וקשובה לתלונות הציבור; במידה ותלונה מאירה זווית חדשה שהתקנון לא צפה, מוסיפה המועצה הלכה מחייבת.

ומכאן המסקנה המשמעותית — לתלונות הציבור פוטנציאל השפעה ממשית על הקודים האתיים של אמצעי התקשורת.

המועצה באספקלריה של ממד הזמן

נושא נוסף שנבדק במחקר, הוא הקשר בין תדירות התלונות לבין ממד הזמן.

מן המחקר עולה, שלמעשה כאשר בודקים את זרימת התלונות לאורך זמן, לא ניתן לראות מגמה עיקבית כלשהי של עלייה או ירידה בשכיחות התלונות עם חלוף השנים. יחד עם זאת, כאשר בודקים את התלונות מדי שבע שנים, מגלים מגמה של עלייה במספר התלונות. את העלייה בכמות התלונות במרוצת השנים ניתן לייחס לשני גורמים עיקריים:

- ההתבססות ההדרגתית של המועצה והפיכתה מגוף אנונימי בתחילת דרכה לגוף מוכר יותר בציבוריות הישראלית.
- החרפה משמעותית במשולש היחסים עתונות-משל-ציבור, שנבעה בין היתר מן המעורבות הגוברת של אמצעי התקשורת בחברה הישראלית.

השפעת המועצה לא היתה מיידית, ולכן לא באה לידי ביטוי במגמה שהסתמנה מדי שנה. רק בתקופות זמן ארוכות (כמו שבע שנים) ניכרה השפעתה של המועצה וגברה כמות התלונות שהגיעה אליה. במקביל, התגבשו דפוסי העבודה והחשיבה של העתונות: היא הפכה לחוקרת יותר, מתעניינת יותר, חושפת יותר, כך שהמתח בינה לבין הציבור והממשל הלך והתעצם. במקביל, החרפה גם התופעה של התפשטות השחיתות בחברה הישראלית, כאשר אמצעי התקשורת פעלו כמנגנוני-חשיפה של גילויי שחיתות (די אם נזכיר בהקשר זה פרשיות כמו ידלין ועופר).

בכל אותן שנים שבהן פעלו אמצעי התקשורת בצורה נמרצת לחשיפת חריגים וחרגיגות בחברה הישראלית — תהליך שהיה כרוך גם בחדידה לתחום הפרט — גברה נגדה הביקורת והעוינות מצד הממשל והציבור. התוצאה היתה ברורה: התרחבות הביקורת הציבורית, ממוסדת ובלתי-ממוסדת, כנגד תיפקודם של אמצעי התקשורת, והתוצאה הבלתי נמנעת

ועקבי, מדיניות המתבטאת בגישה ביקורתית כלפי תופעות שנראות בעיניו חריגות בחברה הישראלית. בעקבות כך אפשר לשאול, האם חלקו בחשיפת פרשיות שונות יכול לגרור בעקבותיו התנגדות וביקורת נגדית רבה יותר.

על השאלות הנ"ל לא ניתן להשיב בצורה ודאית ומלאה במסגרת המחקר, שלא בדק את אמינות ודיוק העתונים, ולא עסק גם בדרך טיפולם בפרשיות מסעירות שחידדו את מערכת היחסים בין הציבור, הממשל והתקשורת. יחד עם זאת, ייתכן שחלק מן התשובה טמון במחקר זה, בעקבות בדיקה של זהות המתלונן, בהשוואה לציבורי הקוראים של כל עתון.

ייתכן, שהגורם המשפיע על כמות התלונות הוא מידת העירנות של ציבור הקוראים של כל עתון. למרות שלעתוני הצהרים ציבור גדול יותר של קוראים, מחברר שקוראי "הארץ" מהווים פלח ייחודי. עוזי פלד,¹⁹ שביקש ללמוד (בשנת 1962) מיהם מגוון העתון מבחינה דמוגרפית, העלה שרוב מגוון "הארץ" באים משכבה כלכלית גבוהה מהמוצע, בעלי השכלה על-בסיסית (92%). בולטת במיוחד העובדה, שאנשי המקצועות החופשיים והטכניים, מנהלים ופקידים, מהווים רוב בין מגוון "הארץ". המחקר הצביע גם על מעורבות עמוקה של הקורא בתכנים: את המדורים "מאמר ראשי" ו"מכתבים למערכת" קוראים למעלה מ-90% מהמגוונים. המדורים הכלכליים נקראים על ידי למעלה מ-80% מהמגוונים. הנתונים האלה חופפים כמעט לחלוטין את נתוני "סקר אמצעי תקשורת – יוני 1985" של איגוד המפרסמים בישראל. כלומר – במשך 23 שנים, לא חל שינוי באופיים של קוראי "הארץ". מהסקר שנערך ב-1985 מתברר, שככל שעולה רמת ההשכלה, כך שכיחה יותר קריאת "הארץ". קריאתו רווחת בעיקר בקרב קבוצות ברמות ההשכלה הגבוהה (+13 שנות לימוד, כולל בעלי השכלה אקדמית). כאשר בודקים את זהות המתלונן, כפי שאכן בדק מחקר זה, מגלים כי אנשים העובדים בגופים ואירגונים מהווים כ-52% מכלל המתלוננים: כשבודקים את מקצוע המתלונן רואים, כי עתונאים, נבחרים, עובדים במוסד ממלכתי וציבורי ואקדמאים מהווים 71.2% מן המתלוננים, וזאת, מבלי שנדע את התפלגות המקצועות של אותם מתלוננים, שהציגו את עצמם כ"אזרחים פרטיים".

למרות שלא נבדקו במחקר זה משתני רקע דמוגרפיים (כמו השכלה), ניתן לומר, כי סוג הציבור המתלונן בפני המועצה אופייני לציבור הקוראים של עיתון "הארץ". ממצאים אלה מעידים על כך, שהשפעת העתון אינה נמדדת רק בתפוצתו, אלא גם בסוג ובאיכות הקוראים שלו. הממצא הקושר את איכות הקוראים לכמות התלונות תואם את תיאוריית "השימושים והסיפוקים" בתקשורת, המכירה ככושר השיפוט והבחירה של יחידים, ואינה רואה בקהל הקוראים גוש חומר שכל אשף תעמולה יכול לעצבו כרצונו.²⁰

זהותו של המתלונן הטיפוסי, כפי שהעלה המחקר, היא: גבר המשתייך לגוף/אירגון כלשהו. בדיקת מקצוע המתלונן העלתה אחוז ניכר של עתונאים ועורכי עתונים, שפנו בקובלנות נגד עמיתים למקצוע, דווקא באמצעות המועצה ולא דרך גופים אחרים וישירים הפתוחים בפניהם (כמו ועדת אתיקה מקומית שזה עיקר תפקידה או בית-הדין של

המקובלות כ"מירון מטורף אחרי הסקופ, להיות ראשון בפרסום, כאילו היה זה מירון סוסים שבו נותנים לסוס סמים כדי שיגיע ראשון". המהירות בפרסום, כך מתברר, היא מכשלה מרכזית, הבאה על חשבון הדיוק במסירת העובדות.

איור של זאב, מתוך ספר השנה של העתונאים, תשכ"ח.

בבדיקת סוגי הפגיעה ושכיחותם בתלונות נמצא, כי הנקמות האישית אינה נפוצה, וכי מתלוננים מעטים ציינו במפורש סוג פגיעה זה. לעומת זאת, בניחות אחר¹⁸ נמצא סוג פגיעה זה משמעותי ביותר: הסתבר כי נקמות אישית מהווה מרכז כובד במפה המאפיינת את סוגי הפגיעות. מכאן, שהנקמות האישית מהווה את המניע הסמוי המשותף לכל סוגי הפגיעות: המתלונן אינו מצייץ באופן ישיר את סוג הפגיעה הזו, אולם באורח בלתי מודע הוא חש שהסיבה לפגיעה בו היא, בעצם, נקמות אישית.

עניין נוסף שנבדק, הוא היחס בין התפוצה לכמות התלונות. סביר היה להניח, שהעתון הנפרץ ביותר, הוא זה שישפוג את כמות התלונות הגדולה ביותר. התוצאה שהתקבלה היתה מפתיעה. דווקא עתון "הארץ", שהקף תפוצתו נמוך משל שני עתוני הצהריים ("ידיעות אחרונות" ו"מעריב"), נמצא הרחק לפנייהם, עם מספר התלונות הרב ביותר. הסתבר, שגורם התפוצה אינו ממלא תפקיד בלעדי בקשר שבין הציבור לעתונים/עתונאים נשואי-תלונה. כלומר, העובדה שהעתון נפרץ יותר, אינה גורמת בהכרח לתלונות רבות יותר המופנות אליו.

האם ניתן להסיק מכך שעתונים כמו "ידיעות אחרונות" או "מעריב", שאינם נמצאים בראש רשימת סופגי התלונות, מדייקים יותר ונאמנים יותר לכללי האתיקה העיתונאיים מאשר עיתון "הארץ"? ייתכן, אם כי יהיה זה הסבר פשטני הטעון בדיקה.

אפשר אולי גם לטעון, ש"הארץ" מגלה במשך השנים, באורח בולט

התקשורת רואה עצמה שליחה ומתווכת; הממשל רואה עצמו כנבחר הציבור, שעיקר תפקידו לדאוג לביטחונו ושלומו של הציבור.

בתקופה האחרונה עלתה על הפרק הצעה חדשה של המועצה, שנועדה, כך ניתן להתרשם, להביא לחיזוקה — בעיקר כלפי חוץ. על רקע ההצעה הממשלתית לחוקק חוק איסור פרסום שמות חשודים, גיבשה המועצה, בשיתוף ועדת העורכים של העתונים היומיים, הצעה חדשה, שמטרתה לבוא במקום חקיקת החוק. על פי ההצעה ייחתם הסכם, דוגמת ההסכם עם צה"ל בעניין הצנזורה, לפיו ייקבע כי הפרות כללי אתיקה עתונאית, כפי שנקבעו או ייקבעו על ידי מועצת העתונות, יידונו בפני ועדה המורכבת מנציג של היועץ המשפטי של הממשלה, נציג ועדת העורכים ואיש ציבור. הוועדה לא תהיה קשורה בדיני ראיות ותוכל לקבוע, במקרה של הרשעה, עונש, מתוך סולם עונשין שיפורט בהסכם. ההצעה אינה מפרטת את סולם העונשין, אולם מצביעה לפחות על סוג ענישה אחד, חסר תקדים מבחינתה — קנס כספי.

יש בעובדה זו כדי להצביע על כוונה מפורשת להצמיח שיניים, או

החברים). מכאן ניתן ללמוד על עירנות ומודעות מוגברת למוסד הביקורת הפנימית דווקא אצל העתונאים — יותר מאשר בקרב סקטורים אחרים.

המטרה: לחדד את השיניים

דומה שהיום, יותר מאי פעם, ניצבים אמצעי התקשורת בפני מיבחן אמיתי. שורה של מחדלים ומעידות — לפחות מנקודת מבטו של הממשל — העלו על סדר היום הציבורי הצעות חוק בנושאי עתונות, שיישומן יש בו כדי לפגוע — והפעם מנקודת מבטם של העתונאים — בחופש העתונות במדינה דמוקרטית.

הצעות החוק החדשות — שחלקן, כך נראה, קרוב למימוש — מעוררות ביתר שאת את השאלה: מי יש מור על כלב השמירה? העתונות עצמה, שאולי מעלה כאחריות ושליחותה, או הממשל, המבקש אולי להגביר את אחיזתו ושליטתו על אמצעי התקשורת לצרכיו שלו? בנקודה זו הגיע המתח בין אמצעי התקשורת לממשל לשיא חדש, כאשר הציבור נמצא בתווך. כל צד חש עצמו חייב ומחוייב לציבור.

העתונות והממשל. קבוצה של עתונאים שליוותה את ראש הממשלה דוד בן גוריון בנסיעתם לפגישה ההיסטורית עם קונרד אדנאואר, ראש ממשלת גרמניה המערבית, 1960. משמאל: יצחק גולן ואלי ויזל; במרכז: שלום רוזנפלד (השמאלי), יהושע יוסטמן, עמוס איילון; בשורה העליונה; ארי רט (השמאלי), חנוך ברטוב, ד"ר הרצל רחנבלום.

ההחלטה החדשה תפוזר מעט את הערפל סביב המונח "הבלטה מתאימה":

ועדת בירור שתחליט על התנצלות היא גם זו שתקבע את צורת הפרסום – גודל האות ומיקומה של ההתנצלות בעתון.

לסיכום ניתן לומר, כי קודים אתיים, כמו גם ביקורת פנימית וחיצונית, הם מכניזמים המעודדים אחריות עתונאית. הם קיימים בכל מדינה, בדרגות שונות של התפתחות. ובשטח הזה, מתברר, סנא דארעא חד הוא. האמריקני שמול (Schmuhl) מציין שהביקורת החיצונית מתחזקת, בעוד פעילות של מועצות העתונות עדיין זקוקה לטיפוח.²¹

מועצת העתונות – אחרי שנה

במלאות למועצת העתונות שנה אחת, ב־1964, פרסם היו"ד הראשון שלה, זאב שרף, מעין סיכום-ביניים, שיש בו כדי ללמד על המציאות דאז ועל התקוות שתלו במועצה. הדברים הובאו בספר השנה של העתונאים תשכ"ד, ולהלן כמה קטעים מהם:

נגסה להתכונן תחילה בדרך פעולתה של המועצה. אין היא גוף משפטי סטטוטורי. הווי אומר, לשם פעולתה התקינה זקוקה היא למידה רב מאוד של הסכמה כללית בין מרכיביה. בעצם קיומה ובמתן תקנון האתיקה לעצמה, היוותה המועצה גורם מרסן, כשם שהדיון בתלונות גרם להתעוררות המצפון העתונאי. אין המועצה יכולה, אולי אף אינה צריכה, להטיל קנסות; בתום השנה הראשונה רק החלה "להצמיח לעצמה שיניים", בהחלטת המועצה, כי מסקנותיה בדיונים על תלונות יימסרו לפירסום. באופן זה תעשה המועצה שלושה דברים:

- תגובתה על מעשה פלוני של עתונאי או של עתון תקבל משמעות חמורה יותר על-ידי פירסומה;
- הקהל ילמד אט-אט את המותר ואת האסור בעתונות;
- עובדת קיומה של המועצה ועמידתה על משמר המידות הטובות יחדרו לתודעת הציבור הרחב.

נקודה זו חשובה ביותר: רוב רובו של הציבור עומד היום מול העתון כאילו היה חסר-אונים, מתוך ידא-כבוד בפני המלה המודפסת, מתוך אי-ידיעתו, כי יש חוק להגן עליו, או – אפילו יודע הוא על החוק – מתוך פחדו מהליכים משפטיים מסורבלים או מסלידתו מן הפירסום הנוסף המלווה דיון בבית-משפט. יכולה המועצה להיות מוסד של מתן צדק ליחיד, במהירות רבה וכלי פירסום בלתי-רצוי ליחיד. ייתכן שיש מקום להחיש אפילו את הליכי פעולתם של מוסדות המועצה וזה צריך עיון. ראוי שיעשה הכל כדי שהמועצה תופיע כגוף המוכן לעשות צדק לנפגעי העתונות.

פרט לתקנון האתיקה המקצועית, כפי שהוא כיום וכפי

לחדד את אלה הקיימות, וכל זאת – כפי שכבר הודגש – על מנת למנוע התערבות הממשל בעבודת התקשורת, באמצעות חקיקת חוקים חרשים ומגבילים.

המאמץ המרוכז מצד מועצת העתונות למנוע חקיקה נגד העתונות, בא לידי ביטוי גם בהצעתו של עורך "ידיעות אחרונות" דב יודקובסקי, שאומצה על-ידי המועצה ביוני 1986:

מינוי חבר מערכת בכיר בכל עתון, שדרכו יועבר כל חומר שנוגע לחקירות, מעצרים וכיו"ב לפני פרסומו; קביעת כללים מנחים להגדרת המונח "עניין ציבורי" וזירוה הליכי הבירור של הפרות כללי האתיקה.

הסדר זה, כך מקווה המועצה, יביא להקפאת הצעות החוק המוצעות למשך שנה, כאשר בפרק זמן זה ייערך מעקב אחר יעילות ההסדר של מועצת העתונות.

הכתב הוותיק

במקביל, מנסה המועצה להגביר את כוחה באמצעות חיזוק הקודים האתיים בתקנון, על ידי מעבר מניסוח כוללני לניסוח מדוייק ומוגדר יותר. כך, למשל, על פי החלטת הוועד הפועל של המועצה (6/1986), צפוי שינוי בסעיף 4 לתקנון. סעיף זה, הקובע באיזו דרך חייב עתון להתנצל, מציין כי "ההתנצלות תפורסם בהבלטה מתאימה".

ההווה, אבל היו עורכים בארץ, היו עורכים בעולם, שקבעו דמות מוסרית לעתון, כשם שקבעו רמה עתונאית והם היו למחנכי דור; הם עיצבו דעת-קהל, השפיעו במדיניות פנים וחוץ, בתרבות ובכלכלה — וכל זה בתוקף עקרונות מוסריים שהנהיגום בעתונות.

★ ★ ★

ראוי לסיים רשימה זו בכלל שנקבע בהצעת התקנון הבינלאומי לאתיקה עתונאית, שהוכנה כאומות המאוחדות: "שמרו על כבודם של יחידים ולא יפורסמו ידיעות והערות על חיי הפרט שלהם שיש בהן כדי לפגוע בכבודם, אלא אם כן יש בהן, משום תועלת ציבורית, להבדיל מסיפוק סקרנות הציבור."

מובן שכל עתונאי, ובמיוחד כל עורך, יהיה חייב לשפוט, מה משמש את תועלת הציבור ומה מספק רק סקרנות הציבור. מן הסתם תקבע מועצת-העתונות סייגים גם בתחום זה, לפי הפניות שיופנו אליה, סייג אחר סייג.

תקופת "ההרצה" של מועצת-העתונות תסתיים; היא תיבחן במידה בה תהיה גשר יעיל וחי מן הציבור ומן היחיד, אל העתונות.

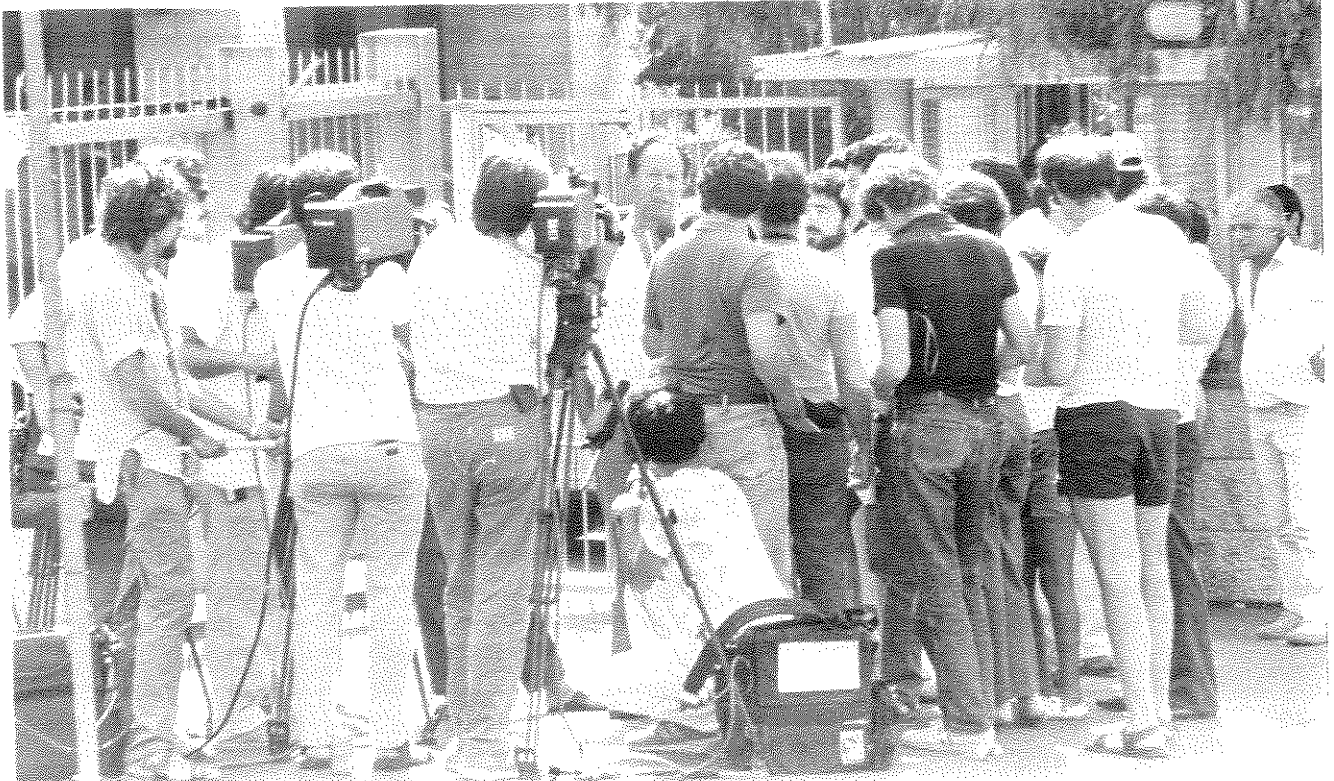
שיתרחב בעתיד, לא תעשה המועצה את דרכה על-ידי הוראות כלליות. כשם שהעתונות צריכה להיות חופשית, כן יש להבטיח את חירותו של כל עתון. אולם, בדרך של החלטות בפניות שיובאו לפניה, היא תפתח ותרחיב ותפרש את תקנוניה ותקבע דרכה של עתונות הנוהגת ביושר, בכבוד ובאמת, זה כלפי זה, העתון כלפי היחיד וכלפי מוסדות המדינה.

★ ★ ★

המדינה יכולה לקבוע, שהעתונות חייבת להקים מועצה; בכריט-ניה הגדולה נקבע, שחמישית מחבריה יהיו אנשים, שדבר אין להם עם העתונות. סופו של דבר, תהיה המועצה גוף בלתי-תלוי בשלטונות המדינה וכושר פעולתה תלוי לגמרי במידת ההסכמה בה תקבל העתונות את הכרעותיה.

נמצאנו למדים, כי השלטון היחיד האפשרי על העתונות, והרצוי במדינה חופשית, הוא שלטונה על עצמה ודרך שלטונה — על-פי כללים מוסריים. השאלה המתעוררת היא: המוכשרת העתונות לכך, המוכנים עתונאים לנהוג כך? בראש-וראשונה חייבים תשובה על שאלה זו — עורכי העתונים. זהו תהליך חינוכי קשה וממושך; העורכים הם המחנכים בשטח זה. לא נדבר על

מפגש בין התקשורת לשר (מוטה גור, שר הבריאות לשעבר)

* המאמר מתבסס על עבודת גמר לתואר שני, במסגרת המכון לקומוניקציה של האוניברסיטה העברית, 1987.

1. כך העלה רוברטסון במחקרו המקיף על מועצת העתונות באנגליה — Robertson, G, *People against the Press, an Enquiry into the Press Council*, London, 1983
2. מחקרים נוספים שעסקו במועצות עתונות בעולם העלו ממצאים זהים.
3. בפברואר 1958, ובאפריל אותה שנה, התכנסו ראשי העתונות בארץ לדיון, שהתמקד בשאלה, האם יש צורך להקים מועצת עתונות דוגמת המועצה באנגליה. תעתיק הדיון מופיע בספר השנה של העתונאים תשי"ח, עמ' 201-204.
4. ראה אורי קיסרי, *אתיקה עתונאית*, שם, עמ' 182-188.
5. מתוך סימפוזיון של "העתונות כשירות ציבורי", ספר השנה של העתונאים, תשכ"א עמ' 14-38.
6. שם, שם.
7. הדוגמאות לקובלנות המובאות להלן נלקחו בעיקר מתוך סקירתו ג. צפרוני, יו"ר ועדת האתיקה באותה תקופה, בספר השנה של העתונאים, תשכ"א. (במסגרת הסימפוזיון "העתונות כשירות ציבורי"). חשוב להדגיש, כי באגודת העתונאים בתל אביב, שם ריכזה פעילות ועדת האתיקה ומרוכזת כיום פעילות מועצת העתונות, לא תועד כל חומר מתקופת פעילותה של ועדת האתיקה.
8. "העתונות — סמכותה ואחריותה", ספר השנה של העתונאים, תשכ"ב.
9. חיים כהן הציע קובץ כללים מגובש למועצת העתונות, לכשתוקם. הכללים מופיעים במלואם במאמרו "זכויות וחובות", ספר השנה של העתונאים, תשט"ז, עמ' 18-23.
10. שוקן חשש מהרחבת סמכותה של מועצת העתונות מעבר לטיפול במקרים של אי מוסריות, בהם מעל העתונאי בשליחותו. ראה דבריו בסימפוזיון "העתונות כשירות ציבורי" (הערה 4 לעיל).
11. יצחק אולשן לא היה עתונאי מקצועי, כמו גם זאב שרף, היו"ר הראשון של המועצה ויהושע רוטנשטרייך. נשיא המועצה השני. את דעתו על מהות המועצה הביע בראיון עם רפאל בשן בספר השנה של העתונאים תשכ"ו: "העתונאי והציבור — ראיון עם יצחק אולשן", עמ' 7-13.
12. וראה: יוסף לפיד, "מותו ואסור בעתונות", ספר השנה של העתונאים, תשכ"ה.
13. רות גביון, "איסור פירסום הפוגע בפרטיות — הזכות לפרטיות וזכות הציבור לדעת", זכויות האזרח בישראל (קובץ מאמרים לכבודו של חיים ה. כהן), מפרסומי האגודה לזכויות אזרח בישראל, 1982.
14. פישר ערך מחקר אמפירי השוואתי רחב הקף על מועצות עתונות בעולם. השאלה
15. גבריאיל שטרסמן, "תיקון טעות, הבהרה, התנצלות", ספר השנה של העתונאים תש"ם — עמ' 117-124.
16. ראובן כהנא, שלומית כנען, התנהגות העתונות במצבי מתח בטחוני והשפעתה על תמיכת הציבור בממשל, ירושלים: מכון לוי אשכול לחקר הכלכלה, החברה והמדיניות בישראל, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשל"ג.
17. דינה גורן, "סודיות, בטחון וחופש העתונות", ירושלים תשל"ו.
18. Peled, T. and Katz, E., "Media Functions in Wartime: The Israel Home Front in October 1973", Blumler, J. and Katz, E. (eds), *The uses of Mass Communications*, Sage, Beverly Hills, 1974.
19. הכוונה לניתוח סוגי הפגיעות, שברצת בעזרת מיפוי הקשרים בין סוגי הפגיעות בשיטת ניתוח המרחב הקטן ביותר — Smallest Space Analysis או בקיצור S.S.A. מודל זה פותח על-ידי לואיס גוטמן והוא מספק מיפוי גרפי של מערכת הקשרים הפנימיים שבין האלמנטים השונים במפה, כאשר כל אחת מן הפגיעות מיוצגת על-ידי נקודה במרחב. המרחקים בין הנקודות מבטאים את עוצמת הקשרים הפנימיים בין סוגי הפגיעות.
20. עוזי פלד, מגזין "הארץ" כקורא וכצרכן. ירושלים, המכון למחקר חברתי שימושי, 1962.
21. גישה זו בתקשורת — Uses and Gratifications — קובעת, שאנשים וקבוצות מודעים לצרכיהם ומשתמשים במגוונים הקיימים בחברה כדי לספקם. ראה למשל, Davison, W.P., "On the Effects of Communication", *Public Opinion Quarterly*, 1959, 23, 343-360.
22. Schmuhi, Robert, "The Road to Responsibility", *The Responsibilities of Journalism*, University of Notre-Dame Press, 1984.